

УДК 342.5(477)

Т.А. КОБЗЄВА, канд. юрид. наук, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Ключові слова: система, адміністративно-правовий механізм, управління фінансовою системою

Найбільш важливою складовою цілісної системи державного регулювання соціально-економічного розвитку країни є фінансова система. Вона відображає всю сукупність економічних відносин, що складаються між економічними агентами в процесі розподілу і використання фінансових ресурсів. Фінансова система забезпечує матеріальну основу існування держави, створення, збереження і вдосконалення її соціально-економічної системи, прийнятних для суспільства політичних, економічних і соціальних умов відтворення, формування виробничих відносин, надбудови. Зауважимо, що ефективне функціонування фінансової системи неможливе без належного правового регулювання.

Дослідженню проблеми адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України приділяли увагу такі вчені, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, С.С. Засунько, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, В.А. Ліпкан, В.П. Столбовий, В.Д. Сущенко та інші дослідники. Проте, жодного комплексного дослідження характерних ознак адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України так зроблено і не було. Саме тому метою статті є визначити характерні ознаки адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України

Аналіз чинного законодавства та наукових поглядів вчених надає змогу назвати характерні ознаки, що притаманні будь-якому правовому механізму, а отже можуть бути використані й під час здійснення характеристики адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою. По-перше, будь-який правовий механізм має системний характер, тобто є системою. Значимо, що категорія «система» дуже часто використовується під час проведення відповідних наукових досліджень, а тому необхідно більш детально охарактеризувати її сутність. Так, з точки зору етимології слово «система» походить від грецької мови від слова «συστημα», що в буквальному перекладі означає: щось ціле, складене з частин; з'єднання. При цьому перші уявлення про систему виникли в античній філософії, яка висунула онтологічне тлумачення системи як упорядкованості та цілісності буття. У давньогрецькій філософії та науці (Платон, Аристотель, стоїки, Евклід) розроблялася ідея системності знання (аксіоматична побудова логіки, геометрії). Сприйняті від античності уявлення про системність буття розвивалися як в системно-онтологічних концепціях Спінози та Лейбніца, так і в побудовах наукової систематики 17–18 століть, котра прагнула до природної (а не телеологічної) інтерпретації системності світу (наприклад, класифікація К. Ліннея). У філософії та науці нового часу поняття системи використовувалося при дослідженні наукового знання; при цьому спектр пропонованих рішень був дуже широкий – від заперечення системного характеру науково-теоретичного знання (Кондильяк) до перших спроб філософського обґрунтування логіко-дедуктивної природи системи знання (І.Г. Ламберт). Зазнавши тривалу історичну еволюцію, поняття «система» з середини 20 століття стає одним з ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. У сучасному науковому й технічному знанні розробка проблематики, пов'язаної з дослідженням і конструюванням системи різного роду, проводиться в рамках системного підходу теорії систем, різних спе-

ціальних теорій систем, в кібернетиці системотехніці, системному аналізі, теорії катастроф, термодинаміки нерівноважних систем тощо [1, с.584]. Отже, навіть етимологічний сенс категорії «система» може вказати на цілісний характер явища, що за допомогою неї характеризується, яке, разом із тим, складається із взаємопов'язаних і взаємообумовлених одиниць.

Якщо ж розглядати семантичні підходи до визначення сутності вищенаведеної категорії, слід зазначити, що авторський колектив великого тлумачного словника сучасної української мови слово «система» тлумачить у наступних значеннях: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ тощо); сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин [2, с.1320–1321]. Категорією «система» активно оперують і філософи. Зокрема авторський колектив філософського енциклопедичного словника зазначає, що при визначенні поняття «система» необхідно враховувати найтісніший взаємозв'язок його з поняттями цілісності, структури, зв'язку, елемента, відносини, підсистеми тощо. Поняття системи має надзвичайно широку сферу застосування (практично кожен об'єкт може бути розглянутий як система), остільки його досить повне розуміння передбачає побудову сімейства відповідних визначень – як змістовних, так і формальних. Лише в рамках такого сімейства визначень вдається висловити основні системні принципи [1, с.584]. Більш того, в філософському словнику В.Л. Петрушенка зауважує, що система – це складне цілісне утворення, внутрішні зв'язки між елементами якого набагато інтенсивніші, ніж між цими елементами та середовищем. При цьому вчений називає наступні підходи щодо сприйняття сутності досліджуваної категорії: сукупність сталих еле-

ментів, пов'язаних між собою єдиною структурою; сукупність сталих елементів, пов'язаних настільки органічно, що впливаючи на окремі елементи системи, вони змінюють й інші; сукупність сталих елементів, що утворює так звану системну якість, (властивості, які характеризують систему як цілісне утворення, але не притаманні її окремо взятим елементам) [3, с.190].

У контексті вищенаведених позицій зазначимо, що в юриспруденції категорію «система» також розглядають як цілісне утворення, що складається із взаємозв'язаних елементів. Зокрема, на думку В.Н. Хропанюка в підручнику «Теорія держави та права», система являє собою певне цілісне явище, що складається з частин (елементів), взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою. Як ціле неможливе без його складових, так і окремі складові не можуть виконувати самостійні функції поза системою [4, с.238]. Більш того, під час дослідження теоретичних підходів до системи трудового права України в умовах ринкової економіки Ю.Ю. Івчук звертає увагу на те, що система – це цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, які, виступаючи системою більш низького порядку, одночасно являють собою «елементи системи вищого порядку» [5, с.381]. Як зауважує Н.М. Оніщенко в дослідженні, що присвячено теоретико-методологічним засадам формування та розвитку правової системи, поняття «система» неоднозначне. У філософській і загальносоціологічній літературі є близько п'ятдесяти визначень системи. Найбільш загальним із них є таке, що система – це множина пов'язаних між собою елементів, що має той чи інший вид упорядкованості по певних якостях і зв'язках і має відносно стійку єдність, яка характеризується внутрішньою цілісністю, що виражена у відносній автономності поведінки і (чи) існуванні цієї множини в навколишньому середовищі [6, с.20]. Отже, аналіз вищенаведених позицій надає змогу дійти висновку стосовно того, що системний характер адміністративно-правового механізму досліджуваної сфери вказує на те, що він є

цілісним утворенням, що складається із взаємозалежних і взаємообумовлених елементів.

Наступною характерною ознакою будь-якого правового механізму виступає його динамічний характер. Так, слово «динамічний» у сучасній українській мові визначають як: пов'язаний з рухом, дією сили; який перебуває в інтенсивному русі, в дії; багатий внутрішньою силою; здатний до руху, розвитку, видозміни [2, с.296]. Зазначимо, що динамічний характер адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України варто розглядати в сукупності із наведеною вище його ознакою. Зокрема, як зауважує Х.В. Приходько в дослідженні представницької функції парламенту України, механізм є динамічною системою. А в динамічній системі завжди існує рух, що породжує так звану нон-сумарність (ціле – більше, ніж сума складових частин). Завдяки руху та взаємодії елементів механізму функціонує сам механізм [7, с.134]. Отже, динамічний характер адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою вказує на те, що такий механізм перебуває в постійному розвитку й здатен пристосовуватися до змін, що відбуваються в даній сфері суспільного життя.

Наступні ознаки адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою можуть бути виявлені за допомогою дослідження його структури. Як ми вказували вище, будь-який правовий механізм, у тому числі адміністративно-правовий механізм управління фінансовою системою України, являє собою систему, що складається із взаємозалежних і взаємообумовлених елементів, тобто має структуру. Категорія «структура» використовується під час дослідження майже будь-якої із систем. Як цілком слушно в цьому контексті зауважує В.О. Рієка, структура – це невід'ємний атрибут усіх реально існуючих систем [8, с.32]. Ніби продовжуючи попередню думку, В.П. Рубцов у навчальному посібнику «Державне управління та державні установи» зазначає, що наявність структури як невід'ємного атрибуту всіх реально діючих систем обумовлена тим, що саме структура надає їм цілісності. Структура сприяє збере-

женню стійкого стану системи. По відношенню до системи структура є показником її організованості [9, с.132]. Також справедливою здається позиція О.М. Круглова, яку він відстоює під час дослідження сутності, змісту та структури поняття свободи преси. Учений наголошує на тому, що структура – це найголовніше: без неї немає ніякої роздільності, а якщо в предметі нема ніякої роздільності, це означає тільки те, що ми не можемо приписати йому жодних властивостей. Адже будь-яка властивість предмета вже вносить у нього якусь роздільність [10, с.319]. Отже, аналіз вищенаведених позицій свідчить на користь того, що визначення сутності структури адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України позитивним чином вплине як на встановлення його окремих характерних ознак так і на визначення сутності даного поняття взагалі.

Так, із точки зору етимології, слово «структура» вживалося ще в латинській мові як «structura» й у той час означало: будову; порядок; зв'язок. При цьому слід звернути увагу на те, що ще Кант запропонував розглядати структуру як розташування та зв'язок частин якого-небудь організму, що утворено із визначеною метою [11, с.438]. Семантично в сучасній українській мові слово «структура» тлумачать як взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; устрій, організація чого-небудь [2, с.1405]. Дещо схожі підходи до визначення сутності поняття «структура» використовуються й в юриспруденції. Зокрема, в підручнику «Теорія управління органами внутрішніх справ» В.М. Плішкін зазначає, що з погляду загальної теорії систем, структура – це тільки сукупність зв'язків і відносин між елементами; сам набір елементів та їх властивості розглядаються окремо. У рамках загальної теорії управління структура системи характеризується як складом елементів з притаманними їм властивостями, так і сукупністю зв'язків і відносин між ними [12, с.155]. Окрім цього, в дослідженні, що присвячено визначенню сутності організаційного проектування виробничих підприємств, В.П. Кукоба дійшов висновку, що

структура – це стійка упорядкованість у просторі й часі елементів і зв'язків системи, що визначає її цілісність, будову, основи організації [13, с.20]. Дещо іншу позицію відстоює Ю.Д. Кунев під час дослідження принципів побудови та вдосконалення організаційної структури органів внутрішніх справ України. На думку вченого, структура, це не тільки зв'язки елементів системи, але й самі елементи, об'єднані зв'язками, що утворюють систему. На основі цього науковець дійшов висновку, що структура являє собою сукупність функціональних елементів системи, об'єднаних зв'язками [14, с.87]. Вважаємо за необхідне підтримати позицію вищенаведеного вченого, так як структура будь-якої інституції, в тому числі досліджуваної, не може бути визначена лише через зв'язки елементів системи без врахування самих елементів. А тому структуру адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою здається можливим визначити як поєднані й обумовлені взаємозв'язками складові елементи такого механізму.

Зазначимо, що задля визначення сутності й характерних ознак адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою необхідно встановити сутність та особливості його структурних елементів. Так, як слідує з наведеного вище аналізу сутності будь-якого правового механізму, одним із основних його структурних елементів виступають уповноважені державою суб'єкти. Слід акцентувати увагу на тому, що в межах свого адміністративно-правового статусу зазначені суб'єкти наділяються комплексом специфічних повноважень, що використовуються задля здійснення управління фінансовою системою. А тому можна стверджувати, що ще однією характерною ознакою адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою є його специфічний суб'єктний склад. Окрім цього, серед структурних складових адміністративно-парового механізму управління фінансовою системою слід назвати норми права, у відповідності й на основі яких його побудовано. У даному випадку мова йде про правові засади функціонування такого

механізму й фінансової системи України в цілому. У контексті дослідження характерних ознак адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України лише зазначимо, що такий механізм буде в більшості випадків функціонувати на основі норм адміністративного права. Також, вище було зазначено, що в більшості випадків правові механізми, що функціонують у відповідних сферах суспільного життя визначають як сукупність певних способів, засобів, заходів тощо. У даному випадку мова йде про те, що окремими структурними елементами адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою виступають функції, форми та методи, за допомогою яких таке управління здійснюється. Специфіка реалізації вищенаведених структурних елементів (функцій, форм, методів) також може бути розглянута як характерна ознака адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України.

Таким чином, серед характерних ознак адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою слід назвати наступні: має системний характер; має динамічний характер; заснований на нормах адміністративного права; в його складі присутні суб'єкти, що наділені спеціальними повноваженнями в сфері управління фінансовою системою; зазначені повноваження реалізуються в рамках функцій управління фінансовою системою; використовуються специфічні форми та методи управління фінансовою системою. При цьому як динамічна система, адміністративно-правовий механізм управління фінансовою системою України має такі структурні елементи: суб'єктний склад; норми адміністративного права, відповідно до яких здійснюється управління фінансовою системою; функції, форми та методи управління фінансовою системою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь / редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-

- Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції / Петрушенко В. Л. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 352 с.
4. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.05 / Івчук Юлія Юріївна. – Луганськ, 2004. – 175 с.
5. Алексеев П. В. Философия : учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин – М. : Проспект, 1997. – 568 с.
6. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: дис. ... кандидата докт. наук : 12.00.01 / Оніщенко Наталія Миколаївна. – К., 2002. – 424 с.
7. Приходько Х. В. Представницька функція Верховної Ради – парламенту України: дис. ... кандидата канд. наук : 12.00.02 / Приходько Христина Вікторівна. – К., 2004. – 200 с.
8. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. ; за заг. ред.
- В. О. Ріяки. – 2 е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
9. Рубцов В. П. Державне управління та державні установи : навч. посіб. [для дистанційного навчання] / В. П. Рубцов, Н. І. Перинська ; за ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна. – К. : Університет «Україна», 2008. – 440 с.
10. Круглов О. М. Проблема й поняття свободи преси: сутність, зміст, структура: дис. ... кандидата філол. наук : 10.01.08 / Круглов Володимир Миколайович. – К., 2003. – 415 с.
11. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.
12. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / ін В. М. ; за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.
13. Перощук З. І. Правові засади доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Перощук Зорина Іванівна. – К., 2008. – 210 с.
14. Кунев Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури органів внутрішніх справ України: загальнотеоретичні аспекти державного управління: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Кунев Юрій Дем'янович. – Запоріжжя, 2001. – 227 с.

Кобзева Т. А. Ознаки адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України / Т. А. Кобзева // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 126–130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_25.pdf

З урахуванням конструктивного аналізу норм законодавства та теоретичних підходів науковців, виділено структурні елементи адміністративно-правового механізму управління фінансовою системою України.

Кобзева Т.А. Признаки административно-правового механизма управления финансовой системой Украины

С учетом конструктивного анализа норм законодательства и теоретических подходов ученых, выделены структурные элементы административно-правового механизма управления финансовой системой Украины.

Kobzev T.A. Signs of Administrative and Legal Mechanism for Management of Financial System of Ukraine

It was given the structural analysis of the legislation and theoretical approaches of scientists, structural elements of the administrative and legal mechanism for management of financial system of Ukraine.